

БЪЛГАРСКАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ III. 1997 – 2001

Иван Костов

Приватизацията на ОДС между 1997 – 2001 е най-често обект на политически измами и инсинуации, на спекули и псевдо разследвания. В статията се показват фактите за тази приватизация такива, каквито са.

Политически, нормативен и икономически контекст

Към анализирания дотук политически консенсус и предпоставки следва да се добави, че в Програмата на ОДС, Програмата на правителството „България 2001“ и в „Стратегията за ускоряване на приватизацията“, *ускорената приватизация е определена като един от най-важните приоритети. Посочените документи опровергават спекулациите, че приватизацията е била стихийна и хаотична, и инсинуациите, че е извършвана извън закона.*

Приватизацията се осъществява в условията на активен социален диалог с работниците, служителите и синдикатите. Затова, въпреки крайно негативните обстоятелства, не се допускат сериозни социални сътресения. През 1999 Агенцията за приватизация е обявена за социален партньор №1 от КНСБ.

Приватизацията протича под крайно отрицателно въздействие на военните действия в съседна Югославия и на ембарго. Азиатската криза и руският дефолт на дълга засилват срива на цените на изкуствените торове и повечето химически продукти, на черните и цветни метали и допълнително влошават българските валутни постъпления. Външните въздействия, държавният фалит и икономическата катастрофа от 1996 определят страната, като високорискова и ограничават участието на външните инвеститори в приватизацията.

Законова регламентация. Приватизацията в 1997 – 2001 се извършва при изключително подробна регламентация, съдържаща се в ЗППДОБП и 30 подзаконовни нормативни актове и вътрешни правила. Направени са законови промени, които увеличават възможностите за контрол, включително от парламента и опозицията. Освен това е налице и съдебен контрол. За всяко нарушение на нормативите заинтересованите могат да отнесат спора си с приватизиращите органи за решаване от Върховния административен съд. От образуваните в тази връзка над 160 дела срещу актове само седем акта на приватизиращи органи са изменени или отменени. Нито една сделка не е развалена или обявена за нищожна, което е атестат за законосъобразността на процеса. Всички значими сделки на Агенцията за приватизация са одобрени от Надзорния съвет, в който са включени представители на всички парламентарно представени политически сили. Най-големите и важни за икономиката приватизационни сделки стават след одобрение на Министерския съвет.

Стабилизационните споразумения с МВФ и СБ (МФИ) определят ускорената приватизация като основен структурен критерий. Неспазването му означава спиране на траншовете от договорените заеми, които са жизнено важни за поддържане на платежоспособността и стабилизиране на страната. Големият прогрес на приватизацията в периода 1997 – 2001 се признава от МФИ и ЕК, които са участвали или наблюдавали тези процеси. Почти всички големи сделки (повече от 100) са осъществени по предварително договорени програми с МФИ и с Американската агенция за международно развитие. Около 27 големи сделки са осъществени с консултанти и посредници, финансирани от програма

САРА на ЕК, която България изпълнява като страна, искаща преговори за членство в ЕС. Следователно, приватизацията се извършва съобразно споразумения и програми с най-важните за страната международни и европейски институции, и с тяхното активно участие. Срещу това България спасява националната си валута и обслужва дълговете си. Затова *твърденията, че приватизацията е била престъпна, всъщност обвиняват в съучастие в престъпление международните институции, които помогнаха на България да излезе от икономическата катастрофа.*

Икономически и финансови условия. В края на 1996 България е изостанала много от централноевропейските страни – по касов път са раздържавени 7.2% от активите на държавните предприятия. Масовата приватизация едва е започнала. Вътре в страна има крайно ограничен паричен и кредитен ресурс за участие в приватизацията. През януари 1998 парите на населението и на частните предприятия в обръщение, безсрочните, срочните и спестовните депозити в лева и чужда валута са общо 3 842.8 млн. деноминирани лева или US\$ 2 544.9 млн.¹ Само с част от тях може да се участва в приватизацията. И малка част от техните притежатели поемат риска да купят акции или дял от държавата.

След фалита на 15 банки българската банкова система е силно резервирана за отпускането на кредити за инвестиции в приватизирани производствени активи. Целият вътрешен кредит в левове и валута през януари 1998 е 5 262.1 млн. деноминирани лева. Година по-късно е спаднал с 13.9% до 4 530.2 млн.²¹ От тук следва, че *в периода 1997 – 2001 в България няма достатъчен вътрешен паричен ресурс за приватизация.* Едновременно *силно е ограничен външния инвеститорски интерес,* поради посочените по-горе външни причини. **Това обяснява, защо производствените активи не могат да се продадат на по-високи цени от постигнатите.**

Приватизацията 1997 – 2001

Организация. Програмата на правителството се конкретизира в Годишни планове от Съвета по структурна реформа. Той ги съгласува с Програмата за ускорена приватизация, която е договорена с МФИ срещу подкрепата им за възстановяване на платежоспособността на страната. Нуждата от ускорена приватизация, при посочените по-горе неблагоприятни фактори, налага в процеса по различни програми да бъдат ангажирани многобройни консултанти, които са финансирани от ЕК, от Американската агенция за международно развитие и от СБ. Пряко от Агенцията за приватизация са ангажирани посредници и консултанти за повече от 100 от най-големите сделки, като по-голямата част са с първокласна репутация: Райфайзен инвестмънт, BC Atkins, Прайс Уотърхаус Купърс, DFS, RES&CO, KPMG, Баренц груп, Делойт и Туш, Дрезднер Клайнуърд Бенсън, Дойче банк, Arthur Andersen, Roland Berger& Partners.

Приватизационни сделки. Според официалните отчети в 1997 – 2001 са приватизирани:

Таблица 1. Приватизацията 1997 – 2001		
Отчет на АПСК 2012		
Органи	В % от държавните активи	В % от приватизираните до 2004
АПСК	21.05	66.19
Други органи	9.56	86.36
ЦМП	14.58	100.00
Общо 1997-2001	45.19	78.66
Общо 1997-2001 без ЦМП	30.61	71.40
Отчет на НСИ 2004		
Ефекти от приватизацията	Сума в млн. лева	В % от приватизираните до 2004
Пряк финансов ефект	5 536.17	63.43
Общ финансов ефект	10 568.6	71.79

Таблица 1 дава отговор на въпросите, колко ефикасни са били финансовите ефекти от приватизацията в сравнение с целия период до 2004. Общият финансов ефект от приватизацията в периода 1997 – 2001 от 71.79%, съответства на относителния дял да приватизираните държавни активи, който е 71.4% (след като се отстрани делът на масовата приватизация, за която не се отчитат финансови ефекти). Прекият финансов ефект от 63.43% показва, че повече активи са донесли по-малко ефект. Обяснението, е че са приватизирани над 70% от структуроопределящите предприятия, които са във фактически фалит.

„Приватизация вместо ликвидация“ е сентенция на д-р Желязко Христов и лозунг на КНСБ в периода 1997 – 2001. Сентенцията показва, че приватизацията не може да се разглежда като покупко-продажба с цел реализиране на финансов ефект за държавата. В бившите социалистически страни тя не е имала такъв приоритет. Приключителният баланс на германската Treuhand показва, че разходите за реструктуриране, внасяне на капитал, финансиране на фирмени загуби, лихви, социални плащания, поемане на дългове, възстановяване на природата и др. са за DM 332 млрд. и превишават приходите за DM 76 млрд. Негативният баланс от приватизацията е –DM 256 млрд.² Масовата приватизация, която бе насърчавана като най-бързия начин, е друго доказателство на тезата. На две вълни Чехия раздържавява CZK 455 млрд.³ или US\$ 16.6 млрд. Приключителният баланс на чешката Агенция за приватизация показва, че преходът на страната към пазарна икономика струва US\$ 20.5 млрд., които са отишли за покриване на огромни разходи за управление на дълга, за спасяването и продажбата на държавни компании, банки и земи между 1991 – 2005.

Българското общество 50 години не познава пазарите на производствените активи, няма представа за фирмен фалит, за образуването на цени на акции и дялове, за фирмени печалби и загуби, за дългове и просрочия. Затова възприе отрицателно приватизацията на МК „Кремиковци“ и АК „Балкан“. Ще проследим, как с тези приватизационни сделки са реализирани двата приоритета на българската приватизация: частната собственост като условие за членството на страната в ЕС и като алтернатива от фалит или за неговото отлагане.

МК „Кремиковци“. В средата на 1999 не може в никакъв случай да се допусне ликвидиране на Комбината. Защото икономиката на страната рискува да изпадне в

трета тежка икономическа криза. Закриването на най-голямото предприятие в страната, натоварено с дългове от почти 1 млрд. деноминирани лева, изключва финансовите механизми за отсрочка, за дългови трансфери и други кризисни инструменти и блокира стопанския оборот на почти 10 на сто от едва излизащата от катастрофа национална икономика. Кремиковци е пример за източване на входа и на изхода, за трупане на квазидържавни дългове, достигащи 5% от БВП и имащи неколкократно по-голям негативен ефект върху икономиката и банките. Само просрочените задължения на комбината в деноминирани лева в момента на сделката са за над 642 млн.; впоследствие са предявени претенции от различни кредитори за още 200 млн. лева. Фалитът лишава от работа 12 500 човека в комбината и още толкова заети в – ж.п. транспорта, пристанищата, енергетиката, доставчици, фирми за техническа поддръжка и др. Това са аргументите на правителството да облекчи част от дълга на МК „Кремиковци“ и да приеме продажбата по посочения в Таблица 2 начин. Според методиката на НСИ тази продажба се отчита в деноминирани лева със следните пряк и общ финансови ефекти:

Показатели	Млн. щатски долара*	Млн. лева*
Договорени плащания, за акциите	0,000001	0,0000018
Поети задължения от купувача	244	462
(Скрити задължения, извън договора)	(106)	(200)
(Изплатени задължения впоследствие)	(104.0)	(197)
Пряк финансов ефект	244	462
Договорени инвестиции	300	568
Общ финансов ефект	544	1030

* По курса на деноминирания лев към щатския долар на 30.06.1999

Вече има отговори на въпроса, доколко е бил успешен опита, чрез приватизация да бъде спасен Комбината: 1) Приватизацията удължи функционирането му с 10 години. За този период бяха спасени хиляди работни места. Беше спечелено време за реструктуриране на свързаните с него предприятия. В този период загубите са намалени и през 2003 е отчетена печалба от 119.4 млн. лева; 2) Купувачът не изпълни изцяло нито едно от поетите задължения за инвестиции, за изплащане на задълженията и за запазване на работните места. На това основание между 2001 и 2009 няколко правителства имат възможност да развалят приватизационната сделка без никакъв финансов ущърб за държавата – подлежащата на връщане цена е 1 евро. Дебатите в НС⁴ показват, че различните власти са споделяли приоритета за спасяване от фалит и затова, вместо да развалят сделката, правят опити за даване на държавни помощи; 3) Когато „Кремиковци“ АД е обявен във фалит през 2009, негативният ефект се наслагва върху започналата икономическа рецесия, но не я превръща в тежка криза; 4) Приватизацията не оздравява изначално нежизнеспособния Комбинат. В 2005 „Глобал Стийл“ АД на световния лидер в черната металургия Митал, поема риска да закупи МК „Кремиковци“. След няколко години неуспешни опити разбира, че задачата е невъзможна и го обявява във фалит. Това е доказателство, че Комбината е бил обречен още преди изграждането му, че заради загубите и дотациите е обесен като воденичен камък на българите и на икономиката от най-некомпетентната диктатура в социалистическия лагер. Това са аргументите, че приватизацията е изиграла своята роля, била е необходима и правилна.

АК „Балкан“ – „разгромната приватизация“ срещу „смешната цена“ US\$ 150 000. Всъщност Договорът за приватизация на компанията от 30.06.1999 задължава купувача да внесе по ESCROW сметка US\$ 6 млн., „с които средства Дружеството да започне да обслужва задълженията си“. Освен това купувачът поема задълженията да предостави за три години, а след това да обезпечи акредитиви за 7 години на стойност US\$ 2.4

млн./годишно, „с които дружеството да обслужва задълженията си.“ Купувачът поема останалите задължения и се задължава да инвестира US\$ 100 млн. за период от 5 години. Затова според методиката на НСИ, продажбата на АК „Балкан“ се отчита в деноминирани лева като пряк и общ финансов ефект по следния начин:

Таблица 3. Договорени финансови ефекти при приватизацията на АК „Балкан“		
Показатели	Млн. щатски долара*	Млн. лева*
Договорени плащания, за акциите	0.15	0.28
Поети задължения от купувача, от тях	109.84	208.0
(Гарантирани задължения от купувача);	(24.0)	(45.45)
(Изплатени задължения от купувача).	(6.0)	(11.36)
Пряк финансов ефект	109.99	208.28
Договорени инвестиции	100.00	189.37
Общ финансов ефект	209.99	397.66

* По курса на деноминирания лев към щатския долар на 30.06.1999

Това са аргументите на Агенцията за приватизация да сключи договора за приватизация на АК „Балкан“ и на Министерският съвет да я одобри. Затова, приватизацията на Компанията беше подкрепена от профсъюзите и от работещите в нея и беше предпочетена със всичките ѝ рискове пред неизбежната ликвидация. (Дори да се приеме, че балансовите активи на компанията струват US\$ 30 млн., както се твърди произволно, т.е. 54 млн. лева, те остават почти 4 пъти по-малко от задълженията на компанията.)

Изводи

Приватизациите не са гарантирано успешни, още по-малко – на фалирали предприятия. Приватизацията между 1997 – 2001 не е спасила 2, а вероятно и други от 71 продадени фалиращи държавни предприятия⁵. **Но, както се вижда от фактите, това не е заради приватизационните им договори** – станало е заради стопанисването им от купувача или заради независещи от него причини. *Няма гаранции, че купувачът непременно ще оздрави и ще направи печелившо купеното предприятие. Политическият консенсус и ускорената касова приватизация не могат да спрат с магическа пръчка разграбването от комунистическото раздържавяване, но те са единственото средство това да се направи. Няколко неуспеха не могат да обявят за провал направените хиляди приватизационни сделки. Те само потвърждават, че приватизацията е рисков процес.*

Разбира се, окончателен отговор може да даде приключителният баланс – изчисленията тук не се опират на информация за всички сделки. Но те са напълно достатъчни, за да докажат, че българската приватизация от 1997 – 2001 е успешна, не само заради финансовите си ефекти, а защото:

- **Изведе страната от икономическата катастрофа, направи сигурен лева, постигна макроикономическа стабилизация и предпостави 10-годишен икономически растеж;**
- **Защото се противопостави на ограбването на държавните предприятия**

на входа и на изхода им; намери собственици на безстопанствените и на фалиралите; спря нарастването на вътрешните квазидържавни дългове и стана основа за оздравяването на бюджета и на банките на страната. Вследствие на приватизацията в 2000 държавният дълг е 11 406.6 млн. лева и е само 40.8 % от БВП (27 928 млн. лева в текущи цени), а лихвените разходи спадат на 12.2 % от бюджетните постъпления;

- **Изпълнението на условието да бъдат приватизирани 60% от подлежащите на приватизация активи е причината, ЕС да покани България на преговори в 1999;**
- **България стана член на НАТО и ЕС с призната за функционираща пазарна икономика.**

Сравнявана с резултатите в другите бивши социалистически страни българската приватизация, включително тази от 1997 – 2001, е една от най-успешните. Освен това е извършена при най-неблагоприятните условия. Българското общество следва да отдаде дължимото или поне да разбира, какво е постигнала концентрираната политическа воля на ОДС.

Бележки

¹ http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/public_bnb_p_m_b_199901_bg.pdf

² Privatisation at the End of the Century, Herbert Giersch Editor, Springer

³ PRIVATIZATION IN THE CZECH REPUBLIC DURING THE TRANSITION YEARS: SUCCESS OR FAILURE? by Ladislav Svitek, p. 91

⁴ <http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/1/ID/2055>

⁵ ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 213 НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 1996 г., ДВ. бр. 72 от 23.08.1996г.